

OBRAMBENE GRAĐEVINE UZ SAVU I NA ZAPADNIM OBRONCIMA PSUNJA

Gjuro Szabo je početkom 20. st. napisao: "Kraljeva Velika, danas bijedno selo, imala je nekad važnu utvrdu". Toj se njegovoj ocjeni teško što može i danas dodati, osim da je to seoce smješteno istočno od rječice Ilove i da se nalazi nedaleko Lipovljana, južno od autoceste. Nekada je bilo sjedište golema vlastelinskog posjeda, koji se prostirao uz tok rijeke Save od Stare Subocke do donjeg toka Pakre i Lonje. Ravničarska utvrda pokraj tog mjesta bila je među najvećima na cijelom području (uz Čazmu, Pakrac i Cernik) i ključ obrane gornje Slavonije od turske opasnosti. Štoviše, kada ju je 1544. osmanlijska vojska konačno zauzela, na kraljevskom je dvoru nastalo zaprepaštenje i strah. Kao ilustraciju tog stanja dovoljno je navesti izjavu Georga Wildensteina, konjaničkog kapetana, koji je tu vijest javio kranjskim staležima uz napomenu da Turci iz Kraljeve Velike namjeravaju napasti Zagreb.

Inače posjed se prvi put spominje 1237., a vlasnik mu je Petar Veliković. Potom su vlasnici ivanovci pa je posjed uključen u Dubičku župu, a potom u tzv. Svetače odnosno Križevačku županiju. Godine 1334. spominje se crkva Sv. Mihovila, a posjed se naziva Velica i Velica Regalis. Čini se da je na mjestu omanje utvrde već polovicom 14. st. izgrađena velika i tipična tvrđava ravničarskog tipa, sa zemljanim bedemima, jarcima punim vode i hrastovim palisadama. Vjerojatno je posjed i utvrdu ivanovcima oteo Sigismund Luksemburški (vranski je prior Ivan Paližna bio njegov politički protivnik), jer je posjed 1437. poklonio svom pristaši Ivanu Moroviću. Poslije je vlasnik Kraljeve Velike Ladislav od Egervara koji se istaknuo u pohodu kralja Matije 1480. na Bosnu.

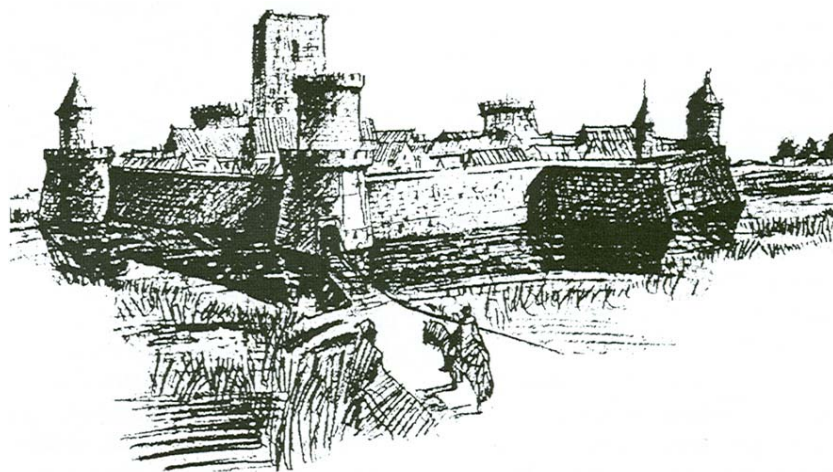
DEFENSIVE STRUCTURES ALONG THE SAVA AND ON WESTERN FOOTHILLS OF SLUNJ

Fortifications situated to the west and south of the Slavonian mountain of Psunj are described. The first fortification described in the article is called Kraljeva Velika. Today there is unfortunately no trace of this edifice which used to be one of the biggest and best known flat-land fortifications. For many years it successfully defended upper Slavonia against Turkish incursions and, after occupation, it was an important Turkish stronghold, but was later on abandoned. Stara Gradiška is situated on the right bank of the Sava river, at the location that was most frequently used for crossing from one side to the other. A Turkish fort used to stand on both banks and, later on, a big frontier fortress was built at the same location. After the military threat ceased, the fortress and its barracks were converted into a penitentiary which is now abandoned. The remaining three fortifications (Bijele Stijene, Pakrac and Čaklovec) used to belong to the religious Hospitaller and Templar orders, and all were occupied by Turks. Visible remains can still be found on these sites, except for Pakrac where the relatively well preserved fortification was intentionally demolished. It is interesting to note that Pakrac was the town in which the viceroy money used to be minted, and that it served for some time as the seat of the Turkish sanjak.

Od kraja 15. st. gospodari su tvrđave plemići Kanižaji, a potom hrvatski i jajački ban Franjo Berislavić Grabarski. Njegova se udovica Margarita preudala za virovitičkog župana Ivana Banića (Banffyja) i donijela mu u miraz veliki i gusto naseljen posjed. No privremeno mu ga je nasilno bio oteo slavni ratnik, ban i zagrebački biskup Petar Berislavić, koji je sve svoje posjede zalagao za borbu protiv Turaka, a Baniću je

posjed vraćen 1520. nakon pogibije toga slavnoga hrvatskog ratnika.

Banić je na početku dinastičkog rata Ferdinanda i Zapolje na neko vrijeme Kraljevu Veliku ustupio Krsti Frankopanu kao ratnu bazu za borbu s protivnicima. Zapamćeno je da je upravo iz Kraljeve Velike taj hrvatski ban (po Zapoljinoj volji) sazvao 1527. sabor u Križevcima. No nakon što je iste godine poginuo pred Varaždinom, tvrđavom i posjedom ponov

Kraljeva Velika – rekonstrukcija negdašnjeg izgleda (R. D. Devlić)

Župna crkva u Kraljevoj Velikoj

no je vladao Banić. Posjed mu je Ferdinand oduzeo 1537. i poklonio svom vjernom pristaši Tomi Nadasdyju, inače hrvatskom banu i ratniku. Strateška je važnost Kraljeve Velike značajno porasla kada je iste godine u turske ruke pala Požega. No turska haranja potpuno su opustošila posjed, a posljednje je seljake iz podgrađa ispod tvrđave Nadasdy 1538. preelio u zapadnu Ugarsku, u okolice Nežiderskog jezera (Neusiedler See), gdje i danas žive njihovi potomci.

Tvrđava se dodatno naoružavala i opskrbljavala oružjem i streljivom, a bila je jedna od triju jakih tvrđava u kojima će se čuvati zalihe žita za vojne posade. Uspješno je odolijevala brojnim turskim jurišima. Ipak opasnost se još više povećala kada je Krsto II. Svetački 1540. postao turski vazal i ustupio im sve svoje tvrđave, među kojima Subocku i Novsku (Wyvar, Ujvar ili Novigrad). Branitelji su dugo odolijevali turskim napadima, a Kraljevu su Veliku Turci zauzeli 1544. bez borbe i nakon izdaje, kada su seljaci koji su se u tvrđavu sklonili svladali njezinu posadu. Zapamćeno je ipak da je Malkoč-beg sve seljake zbog izdaje dao pobiti.

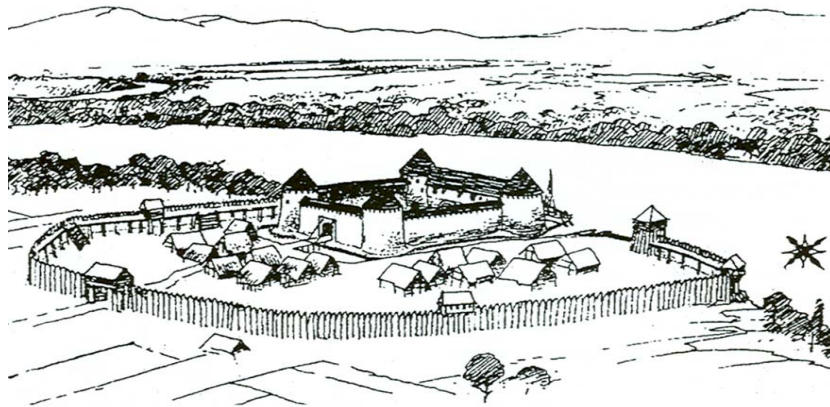
Turci su u tvrđavu stavili jaku posadu od dvjestotinjak vojnika. Kraljeva Velika pripojena je novoosnovanom Pakračkom sandžaku. Ipak zapovjednici hrvatske granice nisu se lako

mirili s padom Kraljeve Velike pa su prostor oko nje stalno napadali. Učinio je to Petar Erdödy ml. 1546., potom 1552. zajedno s Jurjem Frankopanom Slunjskim (kada su zauzeli i spalili utvrdu) te Nikola Zrinski 1554. U prostor oko utvrde bilo se doselilo dosta Vlaha, no oni su postupno prešli na kršćansku stranu. U međuvremenu je važnost utvrde opala, a 1685. ju je na početku Velikoga turskog rata zauzeo Nikola Erdödy. Turci su ju u nekoliko navrata pokušali vratiti, ali su potom povukli muslimansko pučanstvo preko Save u Bosnu. Napušteni su prostor uglavnom naseljavali Hrvati iz okolice Siska, Ivanića i Križevaca, a obnovljena je i katolička župa te izgrađena crkva. Kraljeva je Velika uključena u Vojnu granicu, a posada je imala po stotinjak pješaka i konjanika. Vlastelinstvo je potom prodano tajnom carskom savjetniku Leonu Ullersfeldu, a nakon što su Beogradskim mirom 1739. konačno završeni ratovi

je crtež Szabo proglasio čistom fantazijom. U posljednje je vrijeme objavljena je još jedna rekonstrukcija njezina izgleda Radovana Domagoja Devlića. U svojoj novoj knjizi o slavonskim utvrdama, dvorcima i crkvama T. Đurić i D. Feletar tvrde da se uz selo mogu naslutiti ostaci bedema i opkopa. Za nedavna posjeta uzalud smo ih pokušavali pronaći.

Obližnje smo tvrđave Subocku i Novsku, koje su pripadale plemićima Svetačkim, već spominjali, a od njih nema nikakvih tragova. Čini se da je i jasenovačka utvrda pripadala Svetačkima, a 1536. zauzeo ju je Husrev-beg. Na karti načinjenoj nakon Karlovačkog mira naran je tlocrt te utvrde, a radi se o nepravilnom trokutu opasanom šancem. Utvrda se nalazila uz rijeku Savu, nešto podalje od današnjeg Jasenovca.

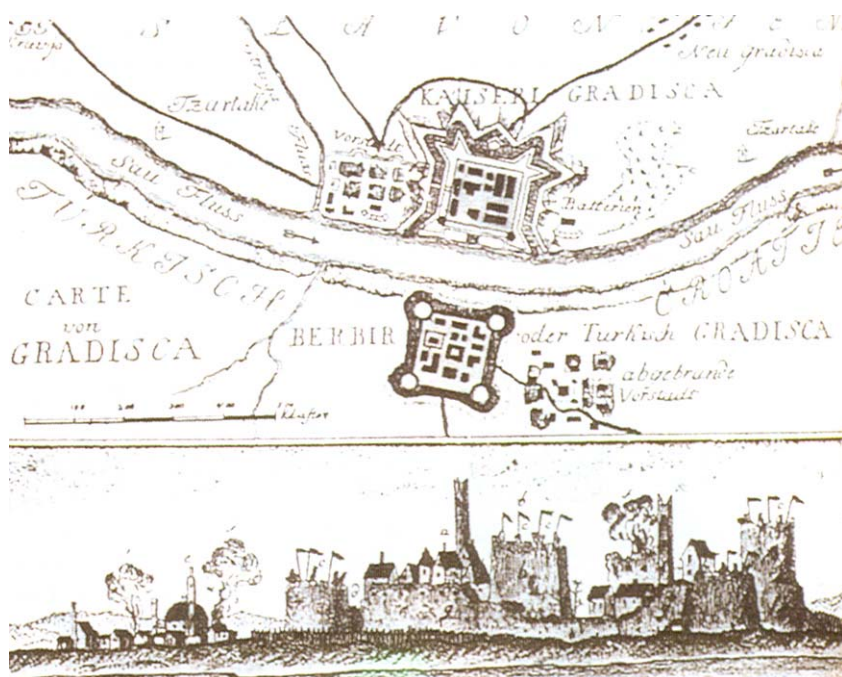
Vjeruje se da je na mjestu tvrđave, a poslije zloglasne kaznionice Stara Gradiška, postojalo naselje još u

Vjerojatni izgled tvrđave u predturskom vremenu (R. D. Devlić)

za Slavoniju i Posavinu, tvrđava u Kraljevoj Velikoj počela je propadati. Kad ju je napustila i graničarska uprava, okolni su seljaci raznijeli dijelove utvrde kao građevni materijal za svoje kuće tako temeljito da su arheolozi prisiljeni tragati za njezinim ostacima. Rekonstrukciju negdašnjeg izgleda tvrđave bio je u jednoj knjizi objavio R. Lopašić, a taj

rimskim vremenima, iako se čini da je bilo na desnoj obali Save. U srednjem vijeku tu je bio značajan prijelaz preko rijeke, ali i lučko mjesto. Prvi se put spominje 1295. kao Donja Gradiška (Alsogradiska), ali nije jasno odnosi li se to na bosansku ili slavonsku obalu Save. Tada je u vlasništvu ivanovaca, a poslije je njezin vlasnik Ivan Tahy, vranski prior.

Prijelaz preko Save početkom 18. st.

Značenje je prijelaza kod Gradiške poraslo u trenutku kada su Turci zauzeli gotovo cijelo Bosansko Kraljevstvo. Tada je izgrađen i pontonski most preko kojega je kraljevska i banska vojska dolazila u pomoć Jajcu, ključnom gradu za obranu Bosne. Tada su se na obje strane počela razvijati naselja koja su vjerojatno bila i utvrđena.

Kada su Turci 1527. zauzeli Jajce, njihova je vojska izbila na rijeku Savu. Sada je prijelaz postao ključno mjesto za obranu Slavonije i Husrevbeg počinje na desnoj obali graditi drvenu utvrdu. No Turci su već 1536. prešli na slavonsku obalu Save i na njoj izgradili još jedan drveni kaštel. Kad bi brojnija vojska prelazila Savu između ta bi se dva kaštela podizao pontonski most. Poslije je kaštel dodatno utvrđen bastionima. Tada su naselja na obje obale Save pretvorena u jedno naselje. To je naselje 1655., u trenutku smirivanja ratnih prilika na granici, imalo 1800 muslimanskih i 200 kršćanskih kuća te čak 8 džamija. Ipak prije toga u nesigurnim ratnim vremenima Gradiška je bila mjestom odakle je tur-

ska vojska prodirala u Slavoniju. No bilo je iznenadnih udara i s hrvatske strane. Najpoznatiji se takav slučaj zbio 1552. kada su Petar Erdödy i Juraj Frankopan Slunjski brzim riječkim šajkačama napali i zapalili Gra-

dišku, a tada su zapalili i Kraljevu Veliku.

Utvrd na lijevoj strani Save oslobodio je od Turaka Ljudevit Badenski 1688., a cijelo je područje bilo oslobođeno 1891. mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. Sava je postala granica između austrijskog i turskog carstva. Turci tada na desnoj obali grade novu utvrdu koja se i dalje razvija kao naselje. Prozvali su je Berbir, a poslije Bosanska Gradiška. Ta je utvrda srušena 1878. nakon okupacije Bosne i Hercegovine.

Tvrđava u Staroj Gradiški srušena je 1762. i na njezinu je mjestu 1765. podignuta nova granična utvrda s kazamatima. Imala je sedam bastiona s bedemima i jednom ugaonom kulom. Pri gradnji te nove tvrđave iseljena je većina stanovništva i utemeljena su susjedna sela – Donja, Gornja i Nova Varoš. Istodobno se u krugu tvrđave počela graditi nova vojarna. Gradiška je postala sjedište pješačke pukovnije, koja će se poslije proslaviti u brojnim austrijskim ratovima tijekom 18. i 19. st. Još se je prije u blizini Cernika počeo gra-

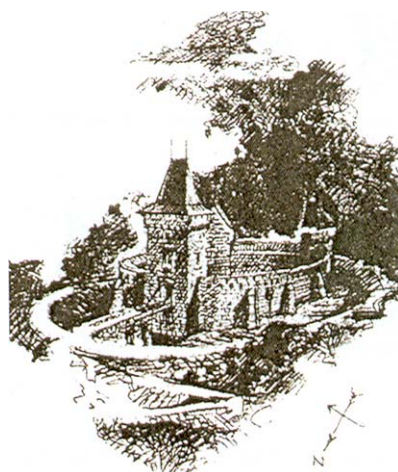
Ulaz u zatvor sa zloglasnom kulom

ditu novi stožer pukovnije, koji će se s vremenom razviti u novo i suvremeno naselje i nazvati Nova Gradiška. Utvrda se počela nazivati Stara Gradiška i postala je vojni komunitet s ograničenom samoupravom i pod vojnim zapovjedništvom. S vremenom je u njoj potpuno nestalo civilno stanovništvo, a posljednji su otišli franjevci koji su se 1787. preselili u Cernik. Samostan je pretvoren u vojarnu, a crkva je srušena 1948. Od 1799. nekadašnja je jaka i suvremena tvrđava postupno pretvorena u kaznionicu, a to je u cijelosti postala 1874. Najveći je dio tvrđave srušen 1925., samo je uz Savu sačuvan jugoistočni dio, koji su brojni i najčešće politički zatvorenici raznoraznih režima nazivali jednostavno "Kulom". Stara je Gradiška bila zatvorom sve do 1991. Danas je to napola razrušen i napušten prostor koji se djelomično rabi kao skladište ili manji pogoni. Od negdašnjega važnog i strateškog prijelaza preko Save i goleme tvrđave koja ga je štitila ostali su samo jadni i neznatni ostaci.

Uz Staru je Gradišku vezana i jedna legenda o muslimanskom proroku Gajbiji. On je sultanu navodno prorekao poraz kod Beča 1683. i predvidio buduću tursko-austrijsku granicu riječima: "Sava međa i moja pleća!" Pri povratku je ubijen, a na njegov su grob hodočastili brojni muslimani. Posmrtni su mu ostaci preneseni na desnu obalu, a grob su mu potpuno 1992. uništili četnici.

Na cesti koja od Okučana vodi prema Lipiku, na zapadnim obroncima Psunja, nalazi se selo Bijela Stijena, a iznad njega ostaci male, ali čvrsto građene istoimene utvrde. Njezino je ime na mađarskom glasilo Ferjerkő, kako se prvi put spominje 1231. Cijeli taj kraj sve do Save pripadao je templarima, a te im je zemlje (zване Ljesnica i Račeša) bio 1210. udjelio kralj Andrija II. Možda su baš oni izgradili tu tvrđavu ovalnog oblika, u koju se ulazilo s južne strane preko pokretnog mosta u četvrtastoj

branič-kuli, a koja je na suprotnoj strani imala još dvije ovalne kule uklopljene u obrambene zidove. Ako je to točno, tada bi Bijela Stijena bila jedna od najstarijih slavonskih utvrda. Vjerojatno je u neposrednoj blizini bila i templarska opatija jer je sve do naših dana u crkvenoj hijerarhiji sačuvan naziv opata Sv. Marije de Bela Stena.

Negdašnji izgled Bijele Stijene (R. D. Devlić)

No ta se utvrda nazivala i Zimpche ili Zynche. Tvrđavu su i njezino podgrađe držali naime plemići Svetački, odnosno nobiles de Zempche. Oni su držali veleposjed koji se protezao zapadnim obroncima Psunja od riječice Pakre do Novske i rijeke Save. Njihovo je podrijetlo franačko, a potomci su izvjesnog Thybolda (Theobalda) koji je bio ban i u službi prvoga hrvatsko-ugarskog kralja Kolomana. Stoga se prema nekim tumačenjima njegovi potomci i nazivaju Tibaldovići-Zemče odnosno Svetački, a taj su nadimak uzeli iza 1350. Možda su oni gradili utvrdu jer se 1369. spominje i njezin kaštelan.

Posjed i utvrda bili su potom na neko vrijeme dodijeljeni Kaštelanovićima, što je bio početak velikih sukoba sa Svetačkima koji su Bijele Stijene definitivno izgubili 1453. kada su one dodijeljene Janosu Hunyadiju, a njegov je sin kralj Matija darovao Bijele Stijene srpskom despotu Vuku Brankoviću, sinu Grgura

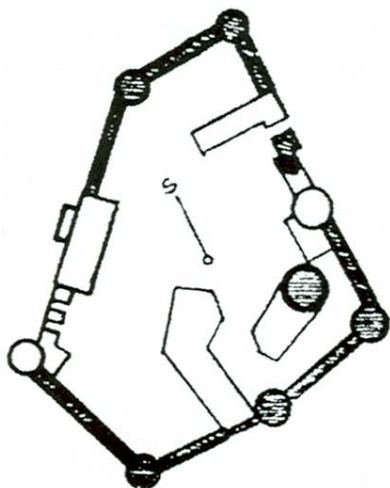
i unuku glasovitoga Đurđa Brankovića. Taj je despot živopisnog imena (Zmaj Ognjeni Vuk Grgurević) kralja zadužio u bitkama protiv češkog i njemačkog kralja, a bio je oženjen Barbarom Frankopan. On je 1485. u Bijelim Stijenama i umro, a njegova je udovica svom novom mužu Franji Berislaviću Grabarskom donijela sva njegova i svoja imanja, čak i titulu srpskog despota. Potom je neko vrijeme utvrdom i imanjem upravljao ban Petar Berislavić, a onda Keglevići i Banfyji.

Turci su kraj oko Bijele Stijene sustavno pustošili, a Gazi Husrev-beg je 1530. iz tog kraja odveo više od 10.000 zarobljenika. Vojska Murat-bega i Ulama-paše zauzela je Bijelu Stijenu 1543. gotovo bez borbe. Potom je kroz 16. i 17. st. to bilo jako tursko uporište sa 170 vojnika i više džamija. Nakratko su je 1600. bili osvojili slavonski hajduci Marko i Mato Lapsanović, a tek 1685. banska je vojska osvojila grad zahvaljujući junaštvu hajduka Franje Ilinića. On se prije napada uvukao u utvrdu i turskom begu odsjekao glavu te ju objesio na zidine. Uplašeni su Turci napustili Bijelu Stijenu i povukli se prema Savi. Zbog nedostatka vojnika razrušio je utvrdu 1688. general Aenea Caprara. Potom je tvrđava stalno propadala pa se već 1700. u popisu komorskih imanja spominje kao ruševina.

Nedavno smo pokušali doći do ostatka Bijelih Stijena, ali smo odustali. Naime to je danas vrlo slabo naseljen kraj pa se nema koga pitati gdje se ruševine nalaze. A ujedno se posvuda mogu uočiti vrpce s naznakom da je prostor bio miniran.

Pakrac je grad smješten u dolini rijeke Pakre, podno sjeverozapadnih obronaka Psunja, na raskrižju starih putova koji su iz Barcza, Virovitice i Podborja (Daruvara) vodili prema Bosni te iz Zagreba prema Požegi. To je grad duge i bogate povijesti koji je bio sjelo vitezova ivanovaca (hospitalaca) i sjedište vranskog pri-

orata. Njima je 1237. posjed Pekriz darovao kralj Emerik ili Andrija II. U tom imenu treba vjerojatno tražiti i izvor sadašnjeg naziva Pakraca, a spominju se i nazivi Pekrec, Pekerc, Pekercz, Pekrech, Puchherts, Pukri-cza, Pucruch i dr.

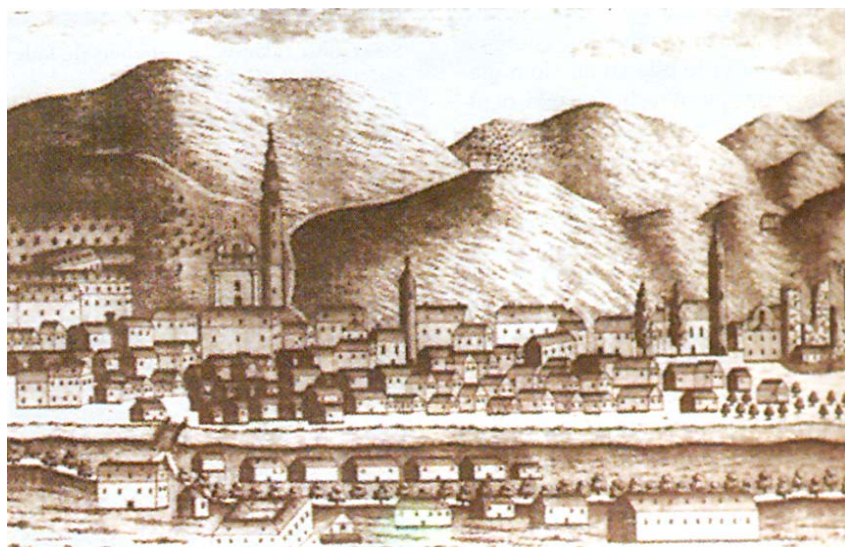
Tlocrt stare utvrde u Pakracu (G. Szabo)

Pakrac je jedan od najznačajnijih gradova srednjovjekovne Slavonije, a neko je vrijeme (između 1250. i 1260.) za bana Stjepana de Guth-Keleda, s kraljevim dopuštenjem u njemu bila kovnica novca, a potom je preseljena u Zagreb. Tu se kovao slavni "banski denar" ili "slavonski banovac" (moneta banalis). Taj je novac bio vrlo cijenjen u ondašnjoj

Europi, a pridonio je visokom ugledu hrvatskog kovničarstva jer je bio vrhunski kovan i imao postojanu finoću srebra. Sve do 1384. bila je platežno sredstvo u Slavoniji te u Bosni i Humu. Zna se da je taj prvi banski novac na reversu imao lik kune.

U 14. st. Pakrac je bio sjedište vranskih priora, poput hrvatskog bana Matka Talovca, njegova brata Ivana Talovca, Bartola Berislavića Grabarskog i Ivana Tahyja, da bi 1587. došao u posjed Nikole Zrinskoga. Od 1543. do 1691. grad je bio u vlasti Turaka. Neko je vrijeme bio i sjedištem sandžaka prije nego što je preseljen u Cernik. Turci su ga nazivali Pakriče, a o njegovoj izuzetnoj ljepoti svjedoči i nadahnuti (možda i pretjerani) napis slavnog Evlije Čelebije.

Nakon što ga je oslobodio carski general Croy, Pakrac je kraće vrijeme bio pod vojnom upravom, a potom je njegov gospodar bio barun Imbsen, čija ga je udovica prodala baru Trenku. Pošto je 1747. slavni Trenk osuđen, dvorska je komora zaplijenila sva njegova imanja i potom je Pakrac i Podborje prodala Šandoru Slavničkom (de Szlavnicza). On je pakračko imanje 1760. prodao Antunu pl. Jankoviću Daruvarskom.

Veduta Pakraca iz 19. st.

Tada je Arsenije Čarnojević učinio Pakrac sjedištem eparhije.

Jankovići su Pakrac držali cijelo stoljeće, a potom su ga prodali Ljudevitu de Neureuxu i Antunu Henryju iz Marseillea te Eugeniju Ciotti iz Trsta. Poslije je Pakrac u vlasništvu Leona pl. Somszeea iz Bruxellesa, a od 1909. *Slavonske šumske industrije drva*.

Snimak iz prošlog stoljeća prije rušenja posljednjih ostataka kule

Najvažniji i najistaknutiji spomenik Pakraca bila je srednjovjekovna utvrda koja je vjerojatno bila izgrađena u 12. st. U tlocrtu je imala oblik nepravilna peterokuta sa sedam kula i velikom branič-kulom te je bila jedna od najvećih u Slavoniji. Pakrački je Stari grad počeo propadati pošto se 1750. prestao iskorištavati u vojne svrhe. Još je do 1923. bio djelomično dobro sačuvan, no vrlo je brzo veći dio srušen, a posljednja je kula srušena 1960.

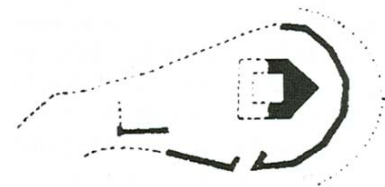
Za rušenje Starog grada u Pakracu mnogi su povjesničari (poput pakračkog povjesničara Josipa Špoljarića i neizbježnog Gjura Szaba) optuživali srpsku pravoslavnu općinu koja je staru utvrdu kupila od grofa Julija Jankovića 1861. i za nju nije imala odviše razumijevanja. Relativno dobro očuvana utvrda navodno je srušena nakon inscenirane opasnosti od rušenja.

Najvažniji spomenici najstarije povijesti Pakraca sada su stara kovnica novca, nazvana i Spahijski podrum, te Trenkov dvorac u kojem je danas

Obnovljeni Trenkov dvorac u Pakracu

smještena gimnazija. No mnogo je toga u ovom gradu porušeno – od ratova za oslobođenje od Turaka do Drugoga svjetskog rata i Domovinskog rata. Grad još vidi teške rane nastale tijekom posljednjeg rata.

Tlocrt utvrde Čaklovac

Na strmom brežuljku, na sjevernim izdancima Psunja, južno od ceste Pakrac – Požega, blizu sela Dragovića, nalaze se ostaci utvrde Čaklovac. Ta je utvrda u srednjem vijeku imala važan strateški položaj jer je uz nju prolazio važan put od Požege i Kamengrada prema Pakracu. Vjeruje se da je podignuta u 13. st. na posjedu ivanovaca vranskog priorata. U 15. st. se spominje kao Csáktornya, a u kasnijim dokumentima i pod imenom Čakovec, da bi se na kraju udomaćio sadašnji naziv. U 15. st. razvilo se pod utvrdom jako podgrađe (suburbium) sa značajkama obrtničkog i trgovačkog središta.

Utvrda se nalazila u sastavu Križevačke županije i bila je njezina najistočnija utvrda. Zanimljivo da je prije dolaska Turaka to bilo i najistočnije mjesto do kojega se u taj dio Slavonije bio proširio kajkavski govor. Inače nakon ivanovaca vlasnik Čaklovca bio je do 1523. ban Petar Keglević, a zatim Franjo Tahy od kojega su ga Turci 1544. osvojili.

Za vladavine Turaka Čaklovac je izgubio svoj nekadašnji značaj, jedino je ostao snažno vojničko uporište. Age iz te utvrde bile su na zlom glasu po svojoj nasilnosti i pljački okolnog stanovništva. Posebno je po tome bio poznat Rustan-aga, inače poturica. Uz njegovo su ime vezani mnogi zločini, ali i početak organiziranog hajdučkog i narodnog otpora turskoj vlasti. Ubio ga je 1596. uz utvrdi Bijela Stijena već spominjani Franjo Ilinić, jer mu je aga odbio osloboditi netom uhićenu ženu. Potom se Ilinić odmetnuo u šumu i prikupio hajdučku četvu od gotovo dvjestotinjak nezadovoljnika. Nanosio je Turcima goleme gubitke, a poginuo je iste te godine u sukobu s požeškim Solčić-pašom kraj Brodskog Drenovca.

Inače je odlaskom Turaka krajem 17. st. Čaklovac potpuno prepušten propadanju. Pristup je do te velike utvrde prilično tegoban. Na njezinu jugoistočnom dijelu nalazi se poljana od koje je odijeljena dubokim jarkom koji je učvršćen jakim zidom. Od te je velike utvrde ostala sačuvana, ali prepolovljena, peterokutna glavna kula, za koju je svojedobno Gjuro Szabo napisao da je iznutra bila četverouglasta a izvana peterostrana i da je pet katova visoka. Tvrdi se da i danas njezini ostaci djeluju impresivno. Kutovi su joj povezani i pojačani tesanim kamenjem, a u unutrašnjosti su još vidljivi ostaci gotičkog kamina koji je ostao visjeti u uglu na višem katu. Po tome se vidi da se u tom najzaštićenijem dijelu utvrde i stanovalo. Šiljak je peterokutne kule okrenut prema poljani

Stara slika čaklovačke peterouglaste kule s početka 20 st. (G. Szabo)

Detalj ostataka utvrde Čaklovac

Zavjetni križ u Španovici

otkud je pristup utvrdi bio najlakši. Oko kule još su vidljivi obrambeni zidovi s opkopima. Sve u svemu cijela je građevina građena vrlo solidno, iako od manjih dijelova gotovo ništa nije sačuvano.

Nedavno smo pokušali pronaći pristup Čaklovcu, ali smo odustali iz istih razloga kao i u slučaju Bijelih Stijena. Doduše ovdje nema nikakvih naznaka miniranja, ali je svako kretanje u tom slabo naseljenom kraju izvan provjerenih i utabanih staza zaista rizično. Inače Dragović je mjesto u kojemu se nalaze ostaci jedine gotičke crkve iz 13. st. Pokraj

Dragovića se nalazi Španovica, nekad jedino hrvatsko naselje s gotovo 2000 stanovnika na cijelom području od Pakraca do Orljavca. Mjesto je poharano u Drugom svjetskom ratu i njegovi su stanovnici pobijeni ili protjerani. Novi su srpski stanovnici čak i preimenovali mjesto u Novo Selo. Sada je mjesto gotovo potpuno prazno, a njegovi negdašnji stanovnici čekaju zakon o dekonfiskaciji i moguću povratku. Navodno je za povratak nakon šezdesetak godina zainteresirano stotinjak obitelji.

Branko Nadilo